

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2021.4.37>**Н. А. Лисенко**

здобувачка

Науково-дослідного інституту публічного права

ГЕНЕЗА НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ЩОДО СПОСОБІВ УЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У науковій статті розглянуто наукові підходи щодо визначення та класифікації способів учинення кримінальних правопорушень, досліджено криміналістично-значущі особливості, що формують способи вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. Наголошено, що прогресивні зміни у структурі злочинності та поява нових сучасних способів дій, у тому числі і у сфері волонтерської та благодійної діяльності, ускладнили можливість держави повною мірою захищати права громадян. Під час особливих правових режимів люди потребують не лише матеріальної допомоги, але й моральної підтримки, відчуття безпеки та захищеності, на чому наживаються шахраї, які можуть пропонувати низку послуг та матеріальних благ, насправді не маючи таких можливостей. Разом із тим, прогалини у нормативно-правовій базі, що регулює порядок функціонування волонтерської та благодійної діяльності зумовлюють винаходження нових способів ошукування громадян з боку шахраїв, які створюють фейкові волонтерські та благодійні організації, благодійні фонди, соціальні сторінки щоб заволодіти майном або правами на майно потерпілих. Вказане викликає застосування дієвих заходів для вирішення проблем розкриття та розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. Натомість, це є неможливим без з'ясування способу вчинення таких шахрайств. Значна увага приділяється описанню способів, з'ясуванню їхніх особливостей, визначенню факторів, які впливають на їх формування, на підставі чого здійснено їхню систематизацію. Зроблено висновок, що способи вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, багато у чому залежать від обстановки в Україні, від правового режиму, що склався на певному етапі. На вибір способів також впливають особистісні характеристики осіб, які вчиняють шахрайства та у відношенні яких такі кримінальні правопорушення вчиняються. Існує безліч злочинних схем у сфері волонтерської та благодійної діяльності, а зі зміною соціально-політичної, фінансово-економічної ситуації змінюються й удосконалюються способи злочинних дій, які набувають нового змісту. Між тим, питання щодо способу вчинення кримінального правопорушення ніколи не втраять своєї актуальності, оскільки відомості про способи вчинення протиправних дій певної категорії є необхідною передумовою їх розслідування.

Ключові слова: шахрайство, волонтерство, благодійність, гуманітарна допомога, способи учинення шахрайства, благодійні фонди, сфера волонтерської та благодійної діяльності, досудове розслідування, кримінальне провадження, шахрай.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Прогресивні зміни у структурі злочинності та поява нових сучасних способів дій, у тому числі і у сфері волонтерської та благодійної діяльності, ускладнили можливість держави повною мірою захищати права громадян. Під час особливих правових режимів люди потребують не лише матеріальної допомоги, але й моральної підтримки, відчуття безпеки та захищеності, на чому наживаються шахраї, які можуть пропонувати низку послуг та матеріальних благ,

насправді не маючи таких можливостей. Разом з тим, прогалини у нормативно-правовій базі, що регулює порядок функціонування волонтерської та благодійної діяльності зумовлюють винаходження нових способів ошукування громадян з боку шахраїв, які створюють фейкові волонтерські та благодійні організації, благодійні фонди, соціальні сторінки щоб заволодіти майном або правами на майно потерпілих.

Вказане викликає застосування дієвих заходів для вирішення проблем розкриття та розслідування шахрайства у сфері волонтерської

та благодійної діяльності. Натомість, це є неможливим без з'ясування способу вчинення таких шахрайств.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить, що спосіб учинення кримінального правопорушення є центральним елементом механізму вчинення злочинної діяльності та неодноразово розглядався у наукових працях В. П. Бахіна, В. А. Журавля, М. М. Єфімова, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинського, Ю. М. Черноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька та інших учених. Між тим, проведений аналіз показав, що способам учинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності дотепер не приділялося достатньої уваги.

Це вказує на необхідність удосконалення правоохоронної діяльності з позиції висвітлення відомостей про сучасні способи шахрайства у вказаній сфері, що і визначає актуальність даної статті.

Метою наукової статті є аналіз наданих у юридичній літературі підходів до трактування способу кримінального правопорушення, а також надання характеристики способам учинення шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Спосіб учинення кримінального правопорушення є обов'язковим елементом предмета доказування у кожному кримінальному провадженні. У теорії доказів спосіб вчинення кримінального правопорушення тлумачиться як комплекс дій, який вчиняє злочинець у певній послідовності та який призводить до злочинного наслідку. Доказування способу вчинення кримінального правопорушення зумовлене різними намірами, мотивами, метою. Із цього випливає, що спосіб вчинення злочину характеризується певним психофізичним підґрунтям і не обмежується лише зовнішньою, фізичною сферою [1, с. 301].

Разом із тим, криміналістичне розуміння способу скоєння кримінального правопорушення відрізняється від його кримінально-правового тлумачення, і насамперед це обумовлено різними об'єктами дослідження та завданнями, на які вони спрямовані. У криміналістичному аспекті спосіб скоєння кримінального правопорушення охоплює ознаки, що не мають кримінально-правового значення, але відіграють важливу роль для пошуку слідів та встановлення інших обставин [2, с. 274].

А. М. Колесніченко та А. М. Савченко визначили спосіб вчинення злочину як усе те, що характеризує дії злочинця при підготовці (підшукування місця, вибір предмета посягання, готування знарядь і засобів, необхідних для здійснення злочинної цілі тощо), вчиненні злочину і приховуванні його слідів [3, с. 62]. У свою чергу, як стверджує С. М. Зав'ялов, у злочинній діяльності виконавець має власну систему загальнених способів дій, спрямованих на досягнення бажаного результату, а власне спосіб вчинення злочину безпосередньо пов'язаний з фізичними і функціональними можливостями людини, зумовленими багато в чому як самим характером злочину, так і зовнішніми умовами, за яких він вчинюється [4]. М. І. Панов розглядає спосіб злочину як усвідомлений, вольовий акт поведінки людини, спрямований зовні, що формується під впливом певних мотивів та покликаний досягнути конкретну мету [5, с. 70]. Натомість В. В. Пясковський наголошує, що спосіб учинення злочину – це не просто сукупність вольових дій, а закономірно визначена, структурована система поведінки суб'єкта, спрямована на його підготовку, вчинення та приховування кримінального правопорушення [6, с. 37].

З цього виходить, що спосіб у криміналістичному значенні характеризує не лише суспільно небезпечне діяння, назване у диспозиції, але й усю злочинну діяльність [7, с. 334]. При цьому, розуміння способу вчинення кримінального правопорушення здебільшого зумовлено об'єктивними та суб'єктивними чинниками комплексу дій суб'єкта з підготовки, вчинення та приховування злочину [8, с. 94].

У той же час, слід зазначити, що дискусії щодо структури способу вчинення кримінального правопорушення в основному ведуться у загальному вигляді, не прив'язуючись до певного виду злочинної діяльності. Хоча, як на наш погляд, це є помилкою, оскільки у такий спосіб визначити повноструктурність способу складно. Якщо абстрактно підходити до структурування способу, то більш вдалою вважаємо позицію В. Ю. Шепітька, який допускає існування структури способу вчинення злочину у різних варіантах. Дійсно є такі склади злочинів, що не містять у собі дій із підготовки або приховування. В основному йдеться про злочини, в яких умисел виник раптово в силу певних обставин, або злочинець швидко зник з місця події, не передбачивши заздалегідь дії із приховування [9].

Разом із тим, способам шахрайства властива стійкість складових елементів і на практиці

спостерігається варіювання цими способами в різній послідовності, різному поєднанні, але їх набір є відносно стійким. Детермінація способів знаходиться в певній залежності та підпорядкованості з боку шахрая його злочинним цілям [10, с. 85]. До того ж, шахрайство – це багатогранна проблема, що вражає суспільство. Протиправні дії шахраїв можуть мати широкий спектр, починаючи від розміщення фейкових оголошень та створення фіктивних сайтів, закінчуючи крадіжкою персональних даних та виманюванням грошей у людей. Їхні методи постійно еволюціонують, а кінцева мета може варіюватися.

З огляду на це, можна погодитися із думкою С. М. Зав'ялова, що спосіб учинення злочину є найбільш динамічною і рухомою характеристикою, оскільки саме спосіб – безпосередня форма адаптації злочинців до соціальних умов, що змінюються. Особливий інтерес щодо їхньої новизни й актуальності мають способи вчинення нових для нашого кримінального законодавства злочинів, а також раніше відомих злочинів, але вчинених новими, більш кваліфікованими, малодослідженими з криміналістичних позицій способами [4, с. 12].

Переходячи до способів вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, слід сказати, що найпоширенішими під час пандемії COVID-19 та війни стали шахрайства, пов'язані із псевдоволонтерською діяльністю (у мережі Інтернет та фізичному просторі).

На сьогодні багато волонтерів та організацій збирають допомогу у соціальних мережах. Найпоширенішим таким способом шахрайства під час війни в Україні стали фейкові збори грошей на підтримку ЗСУ та постраждалих від війни. Шахраї використовують емоційну напругу в суспільстві та бажання людей допомогти, щоб нажитися на чужому «горі». Вони створюють фальшиві оголошення про збір коштів на дрони, тепловізори, автомобілі, лікування поранених, їжу та предмети особистої гігієни для військових тощо. Ці оголошення швидко поширюються у соціальних мережах та інших онлайн-платформах із зазначенням номеру банківської карти для збору коштів. Після того, як на рахунок надходить певна сума грошей, шахраї закривають рахунок та зникають.

Як свідчить практика, поширилися шахрайські дії, пов'язані із пропозицією передачі грошових коштів родичам та тимчасово-окупованій території. Крім того, збільшення кількості

випадків шахрайства на ринку оренди житла та організації перевезень з тимчасово окупованих або прифронтових територій є наслідком значного зростання попиту на ці послуги. Ситуація ускладнюється тим, що шахраї часто використовують фальшиві сайти та акаунти, які виглядають як офіційні сайти відомих компаній. Вони також пропонують послуги за дуже низькими цінами, що приваблює недосвідчених переселенців та біженців.

Набули поширення шахрайські дії, пов'язані з перевезенням осіб із тимчасово-окупованих територій. Так, 08 квітня 2022 ОСОБА_5 під час надання гуманітарної допомоги щодо переміщення осіб з тимчасово невідконтрольованих територій через мережу Інтернет побачив інформацію про ОСОБА_15, яка просила розшукати її родичів, які залишилися на тимчасово невідконтрольованій території. Цього ж дня, він умисно, з корисливих мотивів, повторно, з метою заволодіння чужим майном, шляхом обману, з використанням електронно-обчислювальної техніки зателефонував до зателефонував до ОСОБА_15 під приводом волонтера та запропонував допомогу у вивезенні її родичів з міста Маріуполя за грошову винагороду в розмірі 1000 гривень, нібито як плата за пальне, наперед не маючи наміру виконувати такі домовленості, на що та погодилася. Будучи введеною в оману, ОСОБА_15 09 квітня 2022 перерахувала йому на картку АТ «Приват банк» № НОМЕР_1, оформлену на ім'я ОСОБА_5 з власної банківської картки грошові кошти в сумі 500 гривень та з банківської картки свого вітчима грошові кошти в сумі 500 гривень, а всього грошові кошти в розмірі 1000 гривень. Після отримання грошових коштів ОСОБА_5 заволодів ними, домовленості не виконав та розпорядився грошовими коштами в розмірі 1000 гривень на власний розсуд, завдавши потерпілій ОСОБА_15 збитку на таку суму [11].

Набули поширення й шахрайські дії з гуманітарною допомогою, під виглядом оплати за товарно-матеріальні цінності гуманітарного призначення за суттєво завищеною ціною або взагалі без виконання поставки. Так, шахраї створюють фальшиві оголошення про збір коштів на гуманітарну допомогу, які адресуються конкретним особам або групам людей. Ці оголошення можуть містити інформацію про те, що допомога необхідна для конкретних людей або територій, які постраждали від війни. Як правило, шахраї перераховують зібрані кошти на рахунки пов'язаних компаній. Ці компанії

можуть бути зареєстровані в Україні або за кордоном. Сума перерахованих коштів часто значно перевищує реальну вартість гуманітарної допомоги. У деяких випадках шахраї взагалі не постачають гуманітарну допомогу.

Наведемо приклад. Так, після початку повномасштабного вторгнення збройних сил РФ в Україну зловмисник через соціальну мережу познайомився із засновником благодійного фонду, який мешкає у Франції та мав згоду купляти та поставляти в Україну речі та амуніцію для потреб ЗСУ (бронепластини, плитоноски, шоломи, рюкзаки, берці, аптечки тощо). Представляючись волонтером, підозрюваний попросив у благодійника допомогу в придбанні військової амуніції для ЗСУ, якої на той час не було в наявності на території України або вона продавалася значно дорожче, ніж за межами України. З метою заволодіння гуманітарною допомогою зловмисник підроблював платіжні квитанції, а надісланими благодійником речами та амуніцією розпоряджався на власний розсуд. Протягом березня-квітня 2022 року підозрюваний заволодів гуманітарною допомогою та грошовими коштами на загальну суму понад 380 тис. грн. У ході проведення обшуку за місцем проживання зловмисника правоохоронці вилучили комп'ютерну техніку, мобільні телефони, чорнові записи, підроблені квитанції на грошові перекази, грошові кошти, банківські картки, бронжилет, мисливський карабін та патрони [12].

Як свідчить практика, є шахраї, які намагаються зловживати пільговими умовами, передбаченими для діяльності благодійних та волонтерських організацій. Їх дії можуть мати прояв у наступному:

а) реєстрація як благодійних або волонтерських організацій, щоб отримати пільги з податків, мита або інших платежів, але насправді не вести благодійну або волонтерську діяльність;

б) використання фіктивного працевлаштування людей у благодійних або волонтерських організаціях з метою отримання державних субсидій або інших виплат;

в) використання благодійних або волонтерських організацій для відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом тощо.

Цей спосіб застосовується з метою ухилення від сплати податків та відмивання «брудних грошей», реалізації фінансово-економічних схем з використанням пільгових умов, передбачених для діяльності благодійних організацій (наприклад, ввезення на територію України автомобілів у якості гуманітарної допомоги з метою їх

передання третім особам, які не є нужденними, тобто такими, що мають право на безкоштовне забезпечення автотранспортними засобами, однак виступають фактичними покупцями, оскільки таємно оплачують їх придбання за кордоном) тощо [13, с. 3].

На практиці можуть мати місце протиправні домовленості із фіскальними органами рішень про визнання товарів (предметів) гуманітарною допомогою, що призводить до прийняття необґрунтованих рішень стосовно визнання товарів (предметів) гуманітарною допомогою.

Шахрайські дії вчиняються не тільки псевдволонтерами та псевдоблагодійниками, а й особами, які видають себе за тих, хто потребує допомоги. Так, останнім часом почастишали випадки, коли громадяни розміщують приватні оголошення у ЗМІ, соціальних мережах із фейковими фотографіями, історіями життя, із окресленням необхідності отримання допомоги. У 78 % випадків шахраї представляються воєнними, у 12 % інвалідами, у 14 % біженцями із зони бойових дій та ін.

Висновки. Отже, способи вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, багато у чому залежать від обстановки в Україні, від правового режиму, що склався на певному етапі. На вибір способів також впливають особистісні характеристики осіб, які вчиняють шахрайства та у відношенні яких такі кримінальні правопорушення вчиняються. Існує безліч злочинних схем у сфері волонтерської та благодійної діяльності, а зі зміною соціально-політичної, фінансово-економічної ситуації змінюються й удосконалюються способи злочинних дій, які набувають нового змісту. Між тим, питання щодо способу вчинення кримінального правопорушення ніколи не втрачуть своєї актуальності, оскільки відомості про способи вчинення протиправних дій певної категорії є необхідною передумовою їх розслідування.

Список використаної літератури:

1. Коць Є. Спосіб вчинення, як обставина, що підлягають доказуванню під час провадження досудового розслідування створення не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 3. С. 301-306.
2. Курята Л. Криміналістичні засади розслідування шахрайства. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 5. С. 272-275.
3. Колесниченко А. Н., Савченко А. Н. К вопросу о понятии способа совершения преступления в криминалистике. *Вопросы криминалистики*

- и судебной экспертизы.* Душанбе, 1962. С. 62-67.
4. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2005. 19 с.
  5. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков. Вища школа. 1982. 161 с.
  6. Пясковський В. В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики умисного вбивства батьками, родичами або особами, на яких покладено обов'язки з її виховання. *Криміналістичний вісник.* 2016. № 1 (25). С. 69-73.
  7. Шепітько М. В. Спосіб вчинення злочину як ознака складу злочинів проти правосуддя. *Форум права.* 2015. № 6. С. 330-335.
  8. Тищенко В. В. Підготовка злочину як об'єкт криміналістичного дослідження. *Актуальні проблеми криміналістики* : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. Харків: Гриф, 2003. С. 93-99.
  9. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2010. 496 с.
  10. Опанасенко Н. О. Типові способи шахрайства, вчиненого організованою злочинною групою у сфері житлового будівництва. *Право і безпека.* 2016. № 2 (61). С. 84-88.
  11. Справа № 554/7806/22: вирок іменем України Октябрського районного суду м. Полтави <https://reyestr.court.gov.ua/>
  12. Шахрайство із гуманітарною допомогою для ЗСУ – судитимуть: псевдоволонтера. URL: https://kyiv.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=333562&fp=510#
  13. Русских В. О. Адміністративно-правові засади діяльності благодійних організацій : автореф. дис. ... на здобуття наук ступ канд. юрид. наук / 12.00.07. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 20 с.

Lysenko N. A. The genesis of scientific approaches to methods of committing fraud in the sphere of voluntary and charity activities

The scientific article examines scientific approaches to the definition and classification of ways of committing criminal offenses, investigates the forensically significant features that form ways of committing fraud in the field of volunteer and charitable activities. It was emphasized that progressive changes in the structure of crime and the emergence of new modern methods of action, including in the field of volunteer and charitable activities, made it difficult for the state to fully protect the rights of citizens. During special legal regimes, people need not only material assistance, but also moral support, a sense of security and protection, which is taken advantage of by fraudsters who can offer a number of services and material goods, without actually having such opportunities. At the same time, gaps in the regulatory and legal framework governing the functioning of volunteer and charitable activities lead to the invention of new ways of deceiving citizens by fraudsters who create fake volunteer and charitable organizations, charitable funds, and social pages in order to seize the property or rights to the property of the victims. This calls for the application of effective measures to solve the problems of disclosure and investigation of fraud in the field of volunteer and charitable activities. Instead, it is impossible without finding out how such frauds are perpetrated. Considerable attention is paid to the description of the methods, the clarification of their features, the determination of the factors that influence their formation, on the basis of which their systematization was carried out. It was concluded that the methods of committing fraud in the field of volunteering and charitable activities largely depend on the situation in Ukraine, on the legal regime that developed at a certain stage. The choice of methods is also influenced by the personal characteristics of persons who commit fraud and in relation to whom such criminal offenses are committed. There are many criminal schemes in the field of volunteering and charitable activities, and with the change in the socio-political, financial and economic situation, the methods of criminal actions are changing and improving, which acquire a new meaning. Meanwhile, questions about the method of committing a criminal offense will never lose their relevance, since information about the methods of committing illegal actions of a certain category is a necessary prerequisite for their investigation.

Key words: *fraud, volunteering, charity, humanitarian aid, methods of committing fraud, charitable funds, sphere of volunteering and charitable activities, pre-trial investigation, criminal proceedings, fraudster.*